

О. О. Лазуренко

**Емоційна
компетентність лікаря:
теоретичні підходи дослідження,
проблема формування**

Київ, 2018
Інтерсервіс

УДК 614.25(02)

Л17

Лазуренко О. О.

Емоційна компетентність лікаря: теоретичні підходи дослідження, проблема формування. Монографія / О. О. Лазуренко – К.: Інтерсервіс, 2018. – 220 с.

Рецензенти:

Максименко Сергій Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАПН України

Шевченко Наталія Федорівна, доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України

Крицька Альона Михайлівна, кандидат психологічних наук

Монографія присвячується дослідженню проблеми емоційної компетентності фахівця.

Наведені у книзі наукові положення є самостійним внеском у розробку проблеми психологічних особливостей формування емоційної компетентності майбутнього лікаря у процесі професійної підготовки.

Змістовний аналіз теорії емоцій, сучасних моделей емоційного інтелекту та емоційної компетентності, емпіричних даних дозволяє розкрити нові аспекти вивчення емоційної компетентності у структурі професійної діяльності лікаря та визначити особливості її формування у майбутніх фахівців у вищому медичному навчальному закладі.

ISBN 978-617-696-711-8

©Лазуренко О.О., 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....

1.1. Історія вивчення та сучасний стан дослідження проблеми емоцій у психології.....

1.2. Проблема визначення емоційної компетентності у психології.....

1.3. Емоційна компетентність як складова професійної діяльності лікаря.....

Висновки до першого розділу.....

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

2.1. Загальна характеристика, організація та методи дослідження емоційної компетентності майбутнього лікаря

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей складових емоційної компетентності майбутнього лікаря

Висновки до другого розділу.....

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ.....

3.1. Концепція формування емоційної компетентності на різних етапах професійної підготовки лікаря

3.2. Психолого-педагогічні складові моделі та програми формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в структурі навчального процесу

3.3. Тренінг формування емоційної компетентності майбутнього лікаря

3.4. Результати впровадження програми та психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Функціонування сучасного суспільства, складні соціальні та економічні перетворення висувають більш значні і суттєві вимоги до компетентності та професіоналізму фахівця. Емоційна насиченість професійного, особистого життя свідчить про актуальність вивчення емоційної компетентності як складової успіху особистості. Компетентність у сфері емоцій стала однією з важливих складових високого професійного рівня лікаря, успішного професійного становлення його особистості. Все це обумовлює значну потребу у формуванні емоційної компетентності особистості фахівця у галузі медицини.

На сьогоднішній день емоційна сфера глибоко і всебічно вивчена та представлена в працях як зарубіжних, так і вітчизняних психологів (Г.М. Бреслав, В.К. Вілюнас, Б.Г. Додонов, С.Д. Максименко, О.М. Леонт'єв, А.Ю. Ольшаннікова, С.Л. Рубінштейн, П.М. Якобсон та ін.). Створено безліч психологічних теорій, що пояснюють природу досліджуваного феномену (Ч. Дарвін, У. Джеймс, К. Ізард, К. Ланге, П.В. Симонов, С. Шехтер та ін.), вивчено тісний зв'язок компонентів емоційної сфери з пізнавальними процесами (Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, О.К. Тихомиров та ін.), мотивами, потребами (К. Ізард, О.М. Леонт'єв, Я. Рейковский, С.Л. Рубінштейн, С. Шехтер та ін.), вольовими та регуляційними процесами (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, З. Фройд, О.Я. Чебикін та ін.). Виділено психологічні особливості компонентів емоційної сфери студентів (Б.Г. Анан'єв, В.М. Колесніков та ін.), розроблені загальні аспекти проблеми емоційної зрілості, висвітлено методичні стратегії формування емоційної сфери (Г.М. Бреслав, О.С. Гребенюк, О.В. Запорожець, С.Л. Рубінштейн та ін.).

Розуміння ролі й особливої значущості емоцій в житті людей сприяло появі в психологічній науці поняття «емоційна компетентність», «емоційний інтелект» як необхідних складових успішного функціонування особистості (Г.М. Бреслав, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Д.В. Люсін, Д. Мейер, Е.Л. Носенко, П. Селовей та ін.). При чому, найбільш поширеним є вивчення емоційного інтелекту, його визначення, структури, шляхів розвитку.

Проте, не зважаючи на безліч проведених досліджень, безперечно практичну значущість, проблема емоційної компетентності лікаря та її впливу на професійну діяльність залишається недостатньо дослідженою, а огляд літератури показує слабку вивченість сутності емоційної сфери в рамках психології та педагогіки вищої медичної школи. Більше того, неоднозначність розуміння поняття емоційної компетентності у психології ускладнює виділення професійно значущих якостей лікаря, які характеризують даний феномен, і є, на наш погляд, серйозним недоліком у психології праці майбутнього

фахівця, стримуючим розробку заходів щодо підвищення його професійної компетентності.

Насущність дослідження проблеми розвитку емоційної сфери майбутнього лікаря, а відтак формування його емоційної компетентності обумовлена низкою наступних факторів: недостатністю і суперечливістю наукових знань про емоційний компонент професійної діяльності лікаря; необхідністю високого рівня емоційної компетентності в професійній діяльності лікаря і недостатнім рівнем розвитку компетенцій у сфері емоцій у випускників медичних університетів; необхідністю формування емоційної компетентності майбутніх медиків як особистісно-професійної якості і недостатньою увагою у навчальному процесі до педагогічних умов її розвитку; необхідністю виявлення психологічних особливостей формування даного феномену.

Таким чином, актуальність, практична значущість і недостатня теоретична, методична розробка проблеми розвитку емоційної компетентності майбутніх лікарів, а також об'єктивні суспільні потреби у медичних фахівцях, які вирізняються професійною компетентністю у сфері емоцій при виконанні своїх обов'язків, зумовили вибір теми даного дослідження, визначили об'єкт, предмет, мету та завдання представленого наукового пошуку.

В основу книги покладено дослідження, яке виконане у рамках комплексних тем науково-дослідної роботи лабораторії психології навчання ім. І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні чинники самодегермінації особистості в освітньому просторі», «Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі». А також відповідно до тематичного плану наукових досліджень НМУ імені О.О.Богомольця як складова комплексних науково-дослідних тем кафедри загальної і медичної психології та педагогіки: «Розвиток психоемоційної сфери особистості студентів-медиків в професійній підготовці», «Дослідження психологічних особливостей синдрому професійного вигорання студентів-медиків», «Психолого-педагогічні закономірності професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря».

Мета дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей формування емоційної компетентності майбутнього лікаря та розробці і впровадженні програми її формування як складової професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі.

Об'єкт дослідження: емоційна компетентність у професійній діяльності майбутнього лікаря.

Предмет дослідження: особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря у процесі професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що:

- емоційна компетентність лікаря є системним, цілісним та динамічним психологічним утворенням, важливою особистісно-професійною якістю, складовою його професійної діяльності;

- процес формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є тривалим, здійснюється на певних етапах професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі і потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу;
- особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря визначаються ефективністю реалізації теоретичної моделі та розробки особистісно-орієнтованої програми її формування у студентів-медиків на етапі професійної підготовки, впровадженням спеціальних навчальних курсів, тренінгів, семінарів, спрямованих на розвиток цієї особистісно-професійної якості.

Відповідно до вказаної мети та гіпотези були визначені наступні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз сучасного стану вивчення проблеми емоційної сфери та сучасних підходів щодо дослідження поняття емоційної компетентності особистості у вітчизняній і зарубіжній психології.
2. Визначити психологічні особливості емоційної компетентності як складової професійної діяльності лікаря.
3. Дослідити структурні компоненти емоційної компетентності у майбутнього лікаря.
4. Розробити модель формування емоційної компетентності майбутнього лікаря.
5. Розробити та апробувати програму формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі.
6. Окреслити психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення особистісно-діяльнісного підходу в психології (К.О. Абульханова-Славська, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн та ін.); вітчизняні концепції та теорії особистісно-професійного становлення (В.Л. Зливков, Є.О. Клімов, С.Д. Максименко, Л.М. Мітіна та ін.); дослідження процесу становлення особистості студента (Г.С. Абрамова, Ж.П. Вірна, Л.В. Долинська, Н.В. Наумчик, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Н.Ф. Шевченко, Н.В. Чепелева та ін.); теоретичні положення щодо організації професійної освіти та професійної діяльності (Г.О. Балл, Л.М. Карамушка, Р.В. Павелків, М.Л. Смульсон, Т.М. Титаренко та ін.); психолого-педагогічні принципи впровадження інноваційних форм та методів навчання у професійній підготовці студентів у вищій школі (О.Ф. Бондаренко, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Ю.М. Швалб, Т.С. Яценко та ін.);

положення про місце емоцій у діяльності (В.К. Вілюнас, К. Ізард, Є.П. Ільїн та ін.); системний підхід у вивченні впливу емоцій на успішність життєдіяльності (В.К. Вілюнас, О.М. Леонтьєв, Е.Л. Носенко та ін.); уявлення про структуру та функції емоційного інтелекту (І.Ф. Аршава, Д. Гоулман, Д. Мейер, П. Селовой та ін.), а також загальні положення теорій, які розкривають сутність та структуру емоційної компетентності особистості в дослідженнях як закордонних, так і вітчизняних науковців (І.М. Андреева, Г.М. Бреслав, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Е.Л. Носенко, К. Саарні та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових методів, вибір і поєднання яких зумовлено предметом і метою дослідження: теоретичні – теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми, систематизація та інтерпретація отриманої інформації, порівняння й узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу; емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, лонгітюд, експеримент, методи активного соціально-психологічного навчання; статистичні – кореляційний аналіз із подальшою якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням отриманих результатів.

Статистична обробка даних проводилася з використанням пакету прикладних статистичних програм IBM SPSS Statistics 21.

Дослідження проводилось у період з 2005 по 2016 рр. на базі Національного медичного університету імені О.О. Богомольця зі студентами та інтернами медико-психологічного, стоматологічного, фармацевтичного та медичних факультетів. В експерименті взяли участь 428 майбутніх лікарів різних курсів, що навчаються за спеціальностями «Лікувальна справа», «Медична психологія», «Педіатрія», «Стоматологія», «Фармація», двох статей віком від 17 до 32 років. У склад сформованої вибірки для лонгітюдного дослідження було обрано 129 студентів 1 курсу, з яких 67 осіб (23 чоловічої та 44 жіночої статі) склали експериментальну групу і якісно та кількісно представляли базову вибірку, а 62 особи (21 чоловічої та 41 жіночої статі) були включені до складу контрольної групи.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися методологічною основою та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; добором адекватних темі методів дослідження; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісної та якісної обробки отриманих даних; застосуванням методів математичної статистики в оцінці результатів дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* предметом спеціального аналізу стали психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря; *поглиблено* теоретичні уявлення про емоційну компетентність як понятійний психологічний конструкт і складне інтегративне утворення, важливу особистісно-професійну якість лікаря, що включає сукупність когнітивного, соціального, регулятивного та емпатійного компонентів; *окреслено* теоретичну модель

формування емоційної компетентності майбутнього лікаря; *розроблено* та впроваджено програму формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі; *запропоновано й апробовано* авторську програму курсу «Психологія емоцій», тренінгу «Формування емоційної компетентності майбутнього лікаря»; *виявлено* психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря.

Практичне значення дослідження полягає у розробці програми формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки, створенні програми навчальної дисципліни «Психологія емоцій» та психологічного тренінгу «Формування емоційної компетентності майбутнього лікаря», їх апробації, а також реалізації системи навчальних занять, метою яких є розвиток структурних компонентів емоційної компетентності майбутнього лікаря. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці фахівців у галузі медицини, у подальших наукових дослідженнях з даної проблематики, а також у практичній діяльності, спрямованій на пошук шляхів особистісного зростання.

Результати дослідження впроваджено у навчальний процес Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова; Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; Національного медичного університету імені О.О. Богомольця; Харківського Національного медичного університету; а також у роботу Центру науково-практичної підготовки і перепідготовки медичних кадрів «Український тренінговий центр сімейної медицини»; у практику професійної підготовки лікарів, провізорів, лікарів-інтернів, молодших спеціалістів з медичною освітою НМАПО імені П.Л. Шупика; Харківської медичної академії післядипломної освіти МОЗ України.

У монографії доповнено теоретичний аналіз проблеми емоційної компетентності як особистісно-професійної якості лікаря та важливої складової його професійної діяльності, виявлено та проаналізовано її структурні компоненти; розроблено та представлено практичний аспект проблеми; впроваджено програму формування емоційної компетентності майбутнього лікаря у процесі фахової підготовки.

Наведені у книзі наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском у розробку проблеми психологічних особливостей формування емоційної компетентності майбутнього лікаря у навчально-виховний процес вищого медичного навчального закладу.